

6. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchikh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archive of the Supreme Power and Administration of Ukraine]. Rep. 4655, Inv. 1. Rec. 1.

Писарская Н.В. Директора Харьковского тракторного завода: С.В. Саленков, П.Я. Лисняк, М.А. Пашин, П.Е. Саблев

В статье раскрыты основные направления и результаты деятельности директорского корпуса Харьковского тракторного завода, в течение 1940-х – 1960-х гг. XX в.: С.В. Саленкова, П.Я. Лисняка, М.А. Пашина и П.Е. Саблева. Установлены особенности деятельности С.В. Саленкова, первого директора завода после реэвакуации, и его вклад в восстановление предприятия. Акцентировано внимание на важности наследия П.Я. Лисняка, связанного с внедрением новых моделей техники, выхода предприятия на полную мощность и, как следствие, увеличение численности квалифицированных работников. Сосредоточено внимание на деятельности М.А. Пашина, ключевыми признаками которой стало производство военной техники. Выяснено важность влияния деятельности П.Е. Саблева, как руководителя, который способствовал изготовлению новой техники на предприятии и его выходу на международный рынок. Во времена руководства ХТЗ П.Е. Саблевым выпущено более ста тысяч тракторов Т-54, организовано изготовление гусеничных тракторов Т-74 и введен к производству артиллерийский тягач легкий.

Ключевые слова: промышленность, тракторостроение, Харьковский тракторный завод, директора, С.В. Саленков, П.Я. Лисняк, М.А. Пашин, П.Е. Саблев.

Pisarskaya N.V. Directors of Kharkiv tractor plant: S.V. Salincov, P.Ya. Lisniak, M.A. Pashyn, P.Yu. Sablev

The given paper presents the main trends and results of the Kharkiv Tractor Plant directional staff activity namely S.V. Salencov, P.Ya. Lisniak, M.A. Pashyn, P.Yu. Sablev for the period from 1940s up to 1960s. Peculiar features of S.V. Salencov's activity who was the first director of the plant after its re-evacuation and his contribution to the plant functioning are determined a special attention is paid to the important role of P.Ya. Lisniak connected with the implementation of new technological items, achievement of full production resulted in the increase of qualified workers and specialists quantity. Attention is focused on M.A. Pashyn's activity which key evidences is a manufacture of military machinery and equipment. The importance of P.Yu. Sablev's activity influence as a chief who promoted to the manufacture of new machinery at the enterprise and its global reach is found. More than 100.000 T-54 tractors, the manufacture of caterpillar tractors T-74 and light artillery prime-mover was set up under the guidance of P.Yu. Sablev.

Keywords: Industry, Tractor-Building, Kharkiv Tractor Plant, Directors, S.V. Salencov, P.Ya. Lisniak, M.A. Pashyn, P.Yu. Sablev.

УДК 629.78 (09) : 929] (477.53)

Пістоленко І.О.

**ОЛЕНА ГІБЕРМАН (КАРЕЄВА), НІНА ШАРГЕЙ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ
НА ЗМІНИ В БІОГРАФІЇ Ю.В. КОНДРАТЮКА (О.Г. ШАРГЕЯ):
НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ**

Стаття присвячена темі повернення в історію науки і техніки справжнього імені Ю.В. Кондратюка (О. Г. Шаргея) – українського вченого, одного з піонерів теорії космонавтики, а також винахідника, інженера в галузі будівництва зерносховищ, елеваторів та вітроенергетики. Аналізуються обставини, які поставили вченого перед необхідністю взяти ім'я іншої людини і ним підписувати свої наукові та інженерні розробки. На основі відомос-

тей з не введених раніше до наукового обігу архівних документів розглядаються факти біографії і роль, яку відіграли в цьому процесі і в розкритті таємниці зміни імені близькі Юрія Кондратюка (Олександра Шаргея) О.П. Гіберман (Карєєва) і Н.Г. Шаргей.

Ключові слова: історія, наука, техніка, космонавтика, вітроенергетика, зерносховище, Ю. Кондратюк (О. Шаргей), біографія, О. Гіберман, Н. Шаргей.

21 червня 2017 р. наукова спільнота України і світу відзначила 120-річчя від дня народження одного з перших теоретиків космонавтики, інженера, винахідника Юрія Васильовича Кондратюка (Олександра Гнатовича Шаргея) (1897 – 1942).

Творчий спадок і життя Ю.В. Кондратюка (О.Г. Шаргея) вважаються кондратюкознавцями вже достатньо дослідженими. Однак наукова спадщина вченого досліджена неоднаково: спадок, що стосується теорії космічного польоту і освоєння космосу (чотири варіанти рукопису, книга «Завоювання міжпланетних просторів» (1929) та її наступні перевидання в різні роки та в різних країнах) дійсно досліджені достатньо ґрунтовно. Спадщина ж, яка стосується будівництва елеваторів, зерносховищ, розробок у галузі вітроенергетики (публікації, патенти, креслення тощо) вивчена значно менше. Найвідомішими розробками Ю. Кондратюка у цих галузях є зерносховище-«мастодонт» (найбільше у 1930-ті рр.), зведене у м. Камінь (Камінь-на-Обі) Алтайського краю, та проект КримВЕС. Проте існує чимало патентів на винаходи, копії багатьох з яких, так само, як і понад 500 документів, що стосуються діяльності Ю. Кондратюка-інженера у галузі вітроенергетики (оригінали – в Російському державному архіві економіки (кол. Державному центральному архіві народного господарства СРСР), зберігаються в архіві Полтавського музею авіації і космонавтики і очікують на дослідження фахівцями.

Так само, як творчу спадщину, неоднаково вивчено відомості про оточення Ю.В. Кондратюка (О.Г. Шаргея). Хоча про найближче оточення вченого стисло розповідається в декількох публікаціях, їх можна розглядати як оглядові, як такі, що практично не містять аналізу документальної бази, що є наявною на сьогодні. Проте у Державному архіві Полтавської області (ДАПО) зберігаються численні документи, що стосуються родини Даценок. За нашими відомостями, є також документи, що мають відношення до родини Шаргеїв (Шарге), в архівах у Бердичеві, в Прибалтиці. Деяка інформація про О.П. Гіберман (Карєєву) і Н.Г. Шаргей є у фондах Державного архіву міста Києва (ДАМК) та у сімейному архіві Даценок, що тепер знаходиться у Володимира Анатолійовича Даценка – сина А.В. Даценка, який нині проживає у Москві.

У цілому, інформація, що стосується Олени Петрівни Гіберман (Карєєвої) і Ніни Гнатівни Шаргей, практично не оприлюднювалася (крім доповіді і публікації, які підготовлені на основі матеріалів з архіву автора статті та архіву ПМАіК, опрацьованих у липні 1992 року [1]), тому, з нашої точки зору, слід розглянути її, а також ще раз проаналізувати ситуацію, пов'язану зі зміною прізвища О. Шаргеєм, що її було розв'язано зусиллями цих двох осіб, дещо детальніше.

Отже, О.Г. Шаргей народився у Полтаві 1897 р. Його батько Г.Б. Шаргей (1873 – 1910) вважався людиною обдарованою, однак, незважаючи на спроби

навчання в різних вищих навчальних закладах, на різних факультетах, реалізувати свої таланти не зміг. У 1906 – 1907 рр. він, працюючи статистиком у «Статистичному відділенні Мюнхенського товариства перестраховання», познайомився з колегою Оленою Петрівною Гіберман [2, С. 45]. Не маючи надії на одужання серйозно хворої дружини – матері Сашка Людмили Львівни (у дівоцтві – Шліппенбах), Гнат Бенедиктович створив з Оленою Петрівною нову родину, не оформлену офіційно (без розірвання першого шлюбу), в якій у 1910 р. народилася донька Ніна (1910 – 1978).

Г.Б. Шаргей й сам вже був тоді важко хворим. Разом із О.П. Гіберман і донькою він приїхав до Полтави: до матері Катерини Кирилівни та вітчима Якіма Микитовича Даценків, – познайомив свою нову родину з сином Олександром. 14 червня 1910 р. Гнат Бенедиктович помер [2, С. 46]. Катерина Кирилівна визнала Ніну своєю онукою і домоглася для неї прізвища померлого батька – Шаргей. Невдовзі після цього Олена Петрівна з донькою поїхала до Києва, а потім – до Петербурга.

З документів і матеріалів, що стосуються О.П. Гіберман, які нам вдалося розшукати й опрацювати, відомо, що Олена Петрівна народилася в Києві в родині службовця. Її батько помер, коли доньці було 5 років. Мати – Поліна Ізраїлівна Лурье-Гіберман (уроджена Песя Ізраїлівна Лурье (1862 – після 1916) – походила з купецької родини. Закінчила гімназію в Києві, потім навчалася на Київських жіночих курсах, закінчила жіночі медичні курси у Петербурзі. Повернувшись до Києва, мала медичну практику, а також приватний родильний притулок, протягом багатьох років займалася перекладами медичної літератури. З кінця 1890-х рр. входила до керівництва Червоного Хреста в Києві. Потім працювала у Петербурзі, де раніше оселилася молодша сестра її чоловіка – лікар Марія Петрівна Гіберман (1862 – ?) (у заміжжі Воронцова: вийшла заміж за земського лікаря й економіста В.П. Воронцова (1847–1918) [3].

Родина Гіберман підтримувала зв'язки з багатьма представниками відомих інтелігентських наукових кіл Києва і Петербурга. З Тучапськими, Кистяківськими, Граціанськими, Воронцовими (В.П. Воронцов був хрещеним батьком Олени) та іншими була добре знайома і сама Олена Петрівна. За спогадами і документами, О.П. Гіберман була людиною інтелектуальною, високої культури, з різноманітними інтересами, скромною. Дуже скромним завжди було й її суспільне становище [2, С. 46].

Олена закінчила гімназію. Однак отримати вищу освіту не мала можливості. Працювала за наймом спочатку в Ленінграді (тепер Санкт-Петербург), у тому числі статистиком у статистичному відділі «Осотопу» [4].

У цей час О. Шаргей, закінчивши у 1916 р. гімназію в Полтаві, став студентом Петроградського політехнічного інституту, мешкав у маленькій кімнаті скромної квартири О.П. Гіберман у будинку по 14-й лінії Василівського острова [2, С. 88]. Навчання Олександра тривало недовго. Вже у листопаді 1916 р. він був призваний в армію і зарахований до школи прапорщиків при одному з юнкерських училищ. Перед відправкою на фронт він залишив на збереження мачусі свій

рукопис, присвячений питанням міжпланетних польотів, працю над яким розпочав ще в Полтаві [2, С. 94].

З 1917 р. О.П. Гіберман (Карєєва – за другим, однак дуже нетривалим шлюбом) – в Києві. У фізико-механічній секції Київського обласного Військово-промислового Комітету вона «акуратно і добросовісно», як вказано в документах, виконувала «роботи... канцелярського ... і бухгалтерського характеру ...», відмінно володіючи друкарською машинкою ...» [5].

Ситуацію, що склалася на той час у Києві, описав М. Булгаков: «... офіцери... бежали... с бывшего фронта... их было очень много и становилось все больше. Рискуя жизнью, потому что им, большею частью безденежным и носившим на себе неизгладимую печать своей профессии, было труднее всего получить фальшивые документы... Они все-таки сумели пробраться ... и ... с травленными взорами, вшивые и небритые, беспогонные ... начинали ... приспособливаться, чтобы есть и жить ...» [6, С. 70], «... сотни прапорщиков ..., бывших студентов, сбитых с винтов жизни войной и революцией ... Они в серых потертых шинелях ... с ободранными тенями погон на плечах, приезжали ... и в своих семьях или в семьях чужих спали на стульях, укрывались шинелями, ... бегали, хлопотали ...» [6, С. 71].

Серед сотень цих людей був і О. Шаргей, який до березня 1918 р. воював на Турецькому фронті. Потім відвідав Полтаву і повернувся до Києва, де мешкала родина Олени Петрівни, яка привезла з собою з Петрограда його полтавсько-петроградський рукопис. Зупинитися в 14-метровій кімнаті П.І. Лурье-Гіберман у комунальній квартирі, де мешкали також Олена Петрівна з Ніною, не було можливості. Тому для Олександра знайшли пристанище у знайомих [2, С. 114]. У рідних він бував надзвичайно рідко і гостював недовго.

Як офіцер царської армії, О. Шаргей був мобілізований до денікінських військ, однак дезертирував. Наприкінці 1919 р. був знову мобілізований. Щоб не воювати, по дорозі з Києва до Одеси, він втік з воїнського ешелону в містечко Смілу (тепер – районний центр Черкаської області), до рідних свого друга Б. Арабажина. Там, а також в інших містах і містечках, брався за будь-яку роботу, мешкаючи у знайомих на півлегальному положенні, намагаючись не бути помітним. Коли укріпилася нова більшовицька влада, О. Шаргей зрозумів, чим йому загрожує його минуле прапорщика і білогвардійця – він буде заарештований або негайно розстріляний [7].

Тим часом (у 1920 – 1921 рр.) О.П. Карєєва працювала в Інституті з дослідження економічних кон'юктур при Українській Академії Наук з вивчення світового господарства, керівництво якого відзначало її «вдумливе і свідоме ставлення до виконуваних доручень, здатність орієнтуватися у маловідомих і написаних малознайомими мовами джерелах» [8] і рекомендувало її «статистичним і науковим закладам для серйозних статистичних робіт» [8]; «була на службі» на посаді статистика виробничого технічного відділу в Управлінні Уповноваженого Української Ради Народного Господарства Правобережної України [9],

«діловода і друкарниці» Правобережної Контори «Українкустарьспілки» [10], Київської «Промкредитспілки» [11] та ін.

Проте тривога за життя і долю пасерба, доньки і своє власне не полишала О.П. Карєєву. Скориставшись знайомством її давньої подруги В.Г. Тучапської з київським учителем Володимиром Кондратюком, вона роздобула документи його померлого молодшого брата Георгія (Юрія). Уродженець м. Луцька, 1900 р. н., той був студентом Київського університету Св. Володимира, захворів на туберкульоз і помер навесні 1921 р. Того ж року О.П. Карєєва принагідно, зі знайомими, передала роздобутий нею документ (здогадно, профспілковий квиток; за іншими даними – метричне свідоцтво) пасербові, який на той час мешкав і працював у містечку Мала Виска (тепер – Кіровоградської області, раніше був центром Маловиськівської волості Елисаветградського повіту Херсонської губернії). Одержавши документ, О. Шаргей став на облік у Маловиськівському військовому комісаріаті вже під новим прізвищем. Зареєструвався, як такий, хто раніше не служив в армії.

Отже, з 1921 р. доля О. Шаргея змінилася незворотно. Під чужим ім'ям він прожив до кінця життя і ввійшов в історію науки і техніки.

Про цю таємницю було відомо лише декільком людям, які зберігали її протягом багатьох років. Але тоді, в далекі 1920 – 1930-ті рр., О. Шаргей не бачився з рідними, лише допомагав їм, знаючи, як складно виживати в Києві. Остання зустріч Ю. Кондратюка (О. Шаргея) з мачухою і близькими відбулася восени 1925 р., перед його від'їздом на Кубань.

О.П. Карєєва напружено працювала у ті роки: на державному заводі точних приладів «Фізико-Хімік» як «кореспондентка-друкарка і діловод» [12]. Потім перейшла на службу в Управління Заводами Санітарно-Технічної Групи. У 1930-ті рр. виконувала обов'язки бібліотекаря в Інституті Фізики Української Академії наук [13], була статистиком-економістом у Київському обласному Комунальному Банку [14] і навіть секретаркою кабінету Технічної Інформації Київського Інституту Кінематографії [15]. Це дало О.П. Карєєвій право стати членом Спілки працівників вищої школи і наукових закладів (чл. квиток № 236044), мати «великий службовий стаж» [16]. Однак за станом здоров'я, висновок щодо якого дала Лікувальна Трудова Експертна Комісія 7.12.1938 р., вона вимушена була просити «зарахувати її до числа пенсіонерів» [16].

Під час німецько-фашистської окупації перебувала в Києві, не працювала. У повоєнний час О.П. Карєєва продовжила свою діяльність як друкарка в Київському Інженерно-Будівельному Інституті, що засвідчено довідкою, виданою цим закладом, за підписом його директора Фурсова [17].

Олена Петрівна Карєєва мешкала в м. Києві спочатку по вул. Житомирській, у будинку №18, кв.12 [18], а потім – по вул. Саксаганського, буд. 56, кв. 1 [19], серйозно хворіла протягом багатьох років, і невдовзі після півторамісячного лікування у стаціонарі у відділі клінічної хірургії Українського науководослідного інституту Клінічної медицини ім. академіка М.Д. Стражеска «з приводу неоперабельного раку шлунку» [20] на 72-му році пішла з життя [21], взя-

вши слово зі своєї доньки Ніни Шаргей, що та буде зберігати таємницю зміни імені О.Г. Шаргей на Ю.В. Кондратюк.

Ніна Гнатівна дотримала слова і відкрила таємницю зміни зведеним братом імені та прізвища також лише незадовго до свого уходу з життя.

Ніні Гнатівні Шаргей, як і її матері О.П. Гіберман (Каресвій), випала нелегка доля. В автобіографії, датованій Ніною Шаргей 5 квітня 1955 року, вона писала, що народилася 14 лютого 1910 року в Ленінграді [22]. З травня 1917 року з матір'ю мешкала в Києві. Там вона закінчила школу. Зберіглося посвідчення про навчання у 1923 – 1925 рр. Ніни Шаргей у трудовій 7-річній школі № 50. У документі засвідчено, що Ніна «виявила ... вищі ... здібності» з предметів фізико-математичного, природничого, суспільствознавчого та графічного циклів, добре володіла українською та російською мовами, мала «елементарні знання» з німецької, брала участь у праці літературного та природничого гуртків, а також «виявила хист до власної художньої творчості» [23]. До організації Юних Піонерів не входила [23]. По закінченні школи Н. Шаргей стала студенткою Київського Інституту Народної Освіти. На другому курсі студентів перевели до Київського Хіміко-Технологічного Інституту, який Ніна й закінчила 1934-го року за фахом «електрохімія», ставши інженером хіміком-дослідником електрохімічної промисловості [24]. З оцінкою «добре» Ніна Шаргей захистила дипломну роботу на тему: «Определение электропроводности раствора хлористого никеля в зависимости от концентрации и температуры» [25]. Ця робота була проведена у «Г.И.П.Х.» в Ленінграді (тепер – «Институт химии СПбГУ» (рос.), (рецензентом її роботи був професор Воронін) [26].

По закінченні інституту Н.Г. Шаргей працювала хіміком-експериментатором наукової частини науково-дослідного сектору Київського Індустріального Інституту (її було звільнено по закінченні роботи за виконуваною нею темою) [27], на Хіміко-Фармацевтичному заводі імені Ломоносова [28] та в Київському Санітарно-Бактеріологічному інституті ім. Заболотного [29].

З осені 1937 р. до липня 1941 р. Н.Г. Шаргей працювала в Інституті Хімії АН УРСР спочатку лаборантом, а потім – молодшим науковим співробітником. Вибула у зв'язку з евакуацією Інституту [30]. Ніні Шаргей видали «Евакуаційний листок»-направлення до міста Куйбишева (нині – Самара) [31]. Навряд чи Н. Шаргей з матір'ю відмовилися, скоріше, через якісь обставини, не змогли виїхати з Києва. Під час окупації Ніна виконувала обов'язки молодшого наукового співробітника в Хімічному інституті, заснованому у будівлі Інституту Хімії АН УРСР. 1 лютого 1942 р. на біржі праці Ніні Шаргей – як фахівцю у галузі хімії і технології – було видано робочу картку на посаду «вченого» – з підписом штадткомісара і печаткою окупаційної влади. В ній була також відзначена кількість утриманців – один. Показово, що кожний відпрацьований тиждень повинен був бути посвідчений у картці прикладенням печатки установи. Таких тижнів у картці Н. Шаргей позначено – до 19 вересня 1943 р. Але у картці ці робочі тижні були роздруковані аж до 5 березня 1944 р. – фашисти полишати Київ не планували [32]. 16 жовтня 1943 р. Голова Співки Наукових Робітників

м. Києва та її секретар Олена Карєєва видали Ніні Шаргей довідку (українською та німецькою мовами), яка засвідчувала, що вона є членом названої Спільки й утримує матір [33]. Довідку завірено печаткою Київського Будинку Учених відділу культури та освіти Київської міської ради.

З 18 листопада 1943 р. по 25 березня 1947 р. Ніна Шаргей працювала у Київському Державному університеті ім. Т.Г. Шевченка [34], а з квітня 1947-го до виходу на пенсію у травні 1968 р. – лаборантом відділу клінічної хімії в Українському Науково-Дослідному Інституті Клінічної медицини імені академіка М.Д. Стражеска [35; 36]. 11 червня 1978 р., у 68-річному віці, після тяжкої хвороби, Ніна Гнатівна Шаргей пішла з життя [37].

Незадовго до цього брати Олександр Володимирович і Анатолій Володимирович Даценки та інші родичі умовили її відкрити таємницю брата, яка стосувалася того, як саме відбулася зміна імені Олександром Шаргеєм. У 1977 р. у листі на ім'я академіка Г.С. Писаренка Ніна Шаргей виклала деталі згаданої справи [38; 39].

Оцінки вчинку О.П. Гіберман (Карєєвої) і Н.Г. Шаргей щодо зміни О.Г. Шаргеєм імені на Ю.В. Кондратюк – різні. Деякі дослідники вважають, що через це його життя склалося драматично і, навіть, трагічно, оскільки він втратив можливість займатися головною справою його життя. Дехто вбачає, що це був єдиний можливий шлях до порятунку. На думку інших, після загибелі брата і смерті матері Ніна Шаргей повинна була б відразу ж розкрити цю таємницю. Однак, незважаючи на протилежні оцінки, не викликає сумніву, що О.П. Гіберман (Карєєвій) і Н.Г. Шаргей належить достатньо важлива роль у житті О. Шаргея (Ю. Кондратюка). Вони обидві, як і багато їх сучасників, були поставлені життям у непрості обставини, і долали ці обставини так, як вважали можливим і правильним (до речі, прізвище Гіберман походить від івритського «гібор», що означає сильний; «ман» на ідіш – людина, а «шарге» – означає «світло»). Необхідно було бути дійсно сильними людьми, щоб Олені Петрівні – підготувати і здійснити зміну імені свого пасерба, а Ніні Гнатівні протягом багатьох років зберігати важливу і серйозну таємницю Олександра Шаргея, і тим самим, можливо, врятувати свої життя, і, звісно, життя геніального вченого й інженера Ю.В. Кондратюка (О.Г. Шаргея).

Спираючись на інформацію про вченого, яку було отримано у зв'язку з дослідженнями Інституту історії природознавства і техніки, висновками київської комісії під головуванням академіка Г.С. Писаренка, а також із листом Ніни Гнатівни Шаргей, А.В. Даценко звернувся з ідеєю відкрити в Полтаві музей, присвячений Ю.В. Кондратюку, до Генерального конструктора В.П. Глушка. В.П. Глушко підтримав цю ідею і 20 липня 1981 р. підписав відповідний лист до керівництва Полтавського обкому КПУ, пропонуючи відкрити в Полтаві меморіальний музей Ю.В. Кондратюка у 1982 р., до 25-річчя космічної ери. Тоді музейну експозицію не було відкрито. 1986 року організували робочу групу для підготовки першої концепції і тематико-експозиційного плану згаданого музею. У червні 1987 р. на урочистостях у Полтаві з нагоди 90-річчя від дня народження

піонера космонавтики перший секретар Полтавського обкому КПУ Ф.Т. Моргун вперше публічно назвав справжнє ім'я вченого – О.Г. Шаргей. Присутнім був показаний документальний фільм «Что в имени тебе моем», знятий режисером М.Ф. Шаровим за сценарієм льотчика-космонавта В.І. Севастьянова – значною мірою на «полтавському матеріалі». Біографія О.Г. Шаргея – Ю.В. Кондратюка перестала бути таємницею.

Джерела та література

1. Константинов В. О. Київ у долі Ю. В. Кондратюка. //Пам'яті Ю.В. Кондратюка: Матеріали Всеукр. читань. – Полтава : ПНПУ, 2005. – С. 16–18.
2. Даценко А. В. Александр Шаргей – Юрий Кондратюк, сын Украины, Полтавы : биографич. докум. повесть. – Полтава : Полтава, 1997. – 352 с.
3. Лурье-Гиберман, Полина Израилевна. URL:<https://ru.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення 20.09.2017).
4. Автобіографія О.П. Кареевої. Оригінал. Рукопис // Особистий архів А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.
5. Посвідчення Фізико-Механічної Секції Київського обласного Воєнно-промислового Комітету № 3726/1282. 15 листопада 1918 р. Копія // Особистий архів А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.
6. Булгаков М. Белая гвардия: роман. /избр. произвед. : у 2 т. // предисл. С. П. Савицкого. – Київ : Дніпро, 1989. – Т. 1. – 766 с.
7. Левин В. Линия жизни Александра Шаргея. // Мы здесь!, 2018. – № 561. URL: <http://www.newswe.com/index.php?go=Pages&in=view&id=4593>(дата звернення 29.01.2018).
8. Посвідчення Центрального Статистичного Управління України у м. Київ. 30 жовтня 1921 р. Копія // Особистий архів А. В. Даценка у Полтаві. 1981–1992.
9. Посвідчення Управління Уповноваженого Уккранаргоспу на Правобережній Україні, Відділ Орг. Адм., № 127. 11 листопада 1921 р. Копія // Особистий архів А. В. Даценка у Полтаві. 1981–1992.
10. Посвідчення «Українкустарьспілки» № 535. 18.II.1924 р. Копія // Особистий архів А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.
11. Посвідчення Київської Районної Спілки Кустарно-промислових та кредитових кооперативів «Промкредитспілка» № 2829. 18.XII.1924 р. Копія // Особистий архів А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.
12. Посвідчення заводу «Фізико-Хімік» Відділу Місцевого Господарства Київського Губвиконкому № 451. 22.XII.1924 р. Копія // Особистий архів А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.
13. Посвідчення № 09. 13.XII.1939 р. Оригінал. // Особистий архів А. В. Даценка у Полтаві. 1981–1992.
14. Довідка Київського Обласного Комунального Банку № 2/139. 13.XII.1939 р. Оригінал // Особистий архів А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.
15. Довідка Київського Інституту Кінематографії Управління навчальними закладами Комітету у справах Кінематографії при РНК СРСР № 912. 09.XII.1939 р. Копія // Особистий архів А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.
16. Заява Карєвої О.П. до Київського Совбезу. 9.XII.1938 р. Копія // Особистий архів А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.
17. Довідка Київського Інженерно-Будівельного Інституту Наркомбуду № 2155. 5 серпня 1946 р. Оригінал // Особистий архів А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.

18. Тимчасове свідоцтво на проживання № 1186/2113 Відділення Центрального району Київської Миської робочо-селянської міліції. Оригінал // Особистий архів А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.
19. Квитанція № 6896. 6.XII.1959 р. Оригінал // Особистий архів А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.
20. Довідка № 2530. 10.XII.1958 р. Оригінал // Особистий архів А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.
21. Свідоцтво П-ЯР № 014241, Квитанція № 6896. 6.XII.1959 р. Оригінал // Особистий архів А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.
22. Свідоцтво про смерть Н. Г. Шаргей № 1584. 12 червня 1978 р. Копія // Особистий архів А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.
23. Посвідчення Ради київської школи № 50. 17 червня 1925 р. Копія // Особистий архів А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.
24. Тимчасове посвідчення КХТІ № 8/465. 19.IV.1934 р. Копія // Особистий архів А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.
25. Диплом КХТІ № 379. 26 листопада 1936 р. Копія // Особистий архів А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.
26. Випис із наказу по Київському Хіміко-Технологічному Інституту № 41. 15/IV.1934 р. Копія // Особистий архів А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.
27. Довідка № 1099-005. 14 лютого 1936 р. Копія // Особистий архів А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.
28. Довідка Спілки Наукових Робітників м. Києва № 4/с. 11/VI.1936 р. Копія // Особистий архів А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.
29. Довідка № 15. 19/IX.1937 р. Копія // Особистий архів А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.
30. Довідка Інституту Хімії б/н. 5/X-45 р. Копія // Особистий архів А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.
31. Евакуаційний листок Інституту Хімії АН УРСР № 860. 9 липня 1941 р. Копія // Особистий архів А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.
32. Arbeitskarte / робоча картка № 80291 Н. Шаргей. Копія // Особистий архів А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.
33. Довідка Спілки Наукових Робітників м. Києва б/н. 16/X-43 р. Копія // Особистий архів А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.
34. Довідка КДУ № 47. 7/IV/1947 р. Копія // Особистий архів А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.
35. Довідка НДІКМ б/н. 3/VI.1968 р. Копія // Особистий архів А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.
36. Трудова книжка Н. Г. Шаргей. Виписки // Особистий архів А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.
37. Автобіографія Шаргей Ніни Гнатівни. 5/IV-1955 р. Копія // Особистий архів А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.
38. ДАПО. Ф. р-8828. Оп.1. Спр. 11. Арк. 11–12. Копія.
39. Лист Н. Г. Шаргей на ім'я Віце-президента АН УРСР Г. С. Писаренка. 8 квітня 1977 р. Копія // Особистий архів родини А. В. Даценка в Полтаві. 1981–1992.

References

1. Konstantynov, V. O. (2005). Kyiv u doli Yu. V. Kondratiuka [Kyiv in the Yu. V. Kondratiuk's fate]. *Proceedings of the All-Ukrainian scientific readings in memory of Yuri V. Kondratiuk*. Poltava : PNP, 16-18 [in Ukrainian].

2. Datsenko, A. V. (1997). Aleksandr Shargei – Yuri Kondratyuk, syn Ukrainy, Poltavy [Alexander Shargey – Yuri Kondratyuk, son of Ukraine, Poltava]. Poltava : Poltava [in Ukrainian].
3. Lure-Hyberman, Polyna Yzraylevna (2017). Retrieved from <https://ru.wikipedia.org/wiki/> [in Ukrainian].
4. Avtobiohrafiiia O. P. Kareevoi. Oryhinal. Rukopys // Osobystyi arkhiv A.V. Datsenka v Poltavi. 1981–1992.
5. Posvidchennia Fyzyko-Mekhanichnoi Sektsii Kyivskoho oblasnoho Voiennopromyslovoho Komitetu № 3726/1282. 15 lystopada 1918 r. Kopiiia // Osobystyi arkhiv A.V. Datsenka v Poltavi. 1981–1992.
6. Bulhakov, M. (1989). Belaya gvardiya: Izbrannye proizvedeniya [White Guard: Selected works]. (Vol.1-2). (Vols. 1). (pp. 26-284). Kyiv : Dnipro [in Ukrainian].
7. Levin, V. (2018). Lynyia zhyzny Aleksandra Shargeya [The life line of Alexander Shargei]. My zdes' – We are here!, 2018. 561. Retrieved from <http://www.newswe.com/index.php?go=Pages&in=view&id=4593>.
8. Posvidchennia Tsentralnoho Statystychnoho Upravlinnia Ukrainy u m. Kyiv. 30 zhovtnia 1921 r. Kopiiia // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka u Poltavi. 1981–1992.
9. Posvidchennia Upravlinnia Upovnovazhenoho Ukrradnarhospu na Pravoberezhnii Ukraini, Viddil Orh. Adm., № 127. 11 lystopada 1921 r. Kopiiia // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka u Poltavi. 1981–1992.
10. Posvidchennia «Ukrainkustarspilky» № 535. 18.II.1924 r. Kopiiia // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka v Poltavi. 1981–1992.
11. Posvidchennia Kyivskoi Raionnoi Spilky Kustarno-promyslovykh ta kredytovykh kooperatyviv «Promredytspilka» № 2829. 18.XII.1924 r. Kopiiia // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka v Poltavi. 1981–1992.
12. Posvidchennia zavodu «Fyzyko-Khimik» Viddilu Mistsevoho Hospodarstva Kyivskoho Hubvykonkomu № 451. 22.XII.1924 r. Kopiiia // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka v Poltavi. 1981–1992.
13. Posvidchennia № 09. 13.XII.1939 r. Oryhinal // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka u Poltavi. 1981–1992.
14. Dovidka Kyivskoho Oblasnoho Komunalnoho Banku № 2/139. 13.XII.1939 r. Oryhinal // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka v Poltavi. 1981–1992.
15. Dovidka Kyivskoho Instytutu Kinematohrafii Upravlinnia navchalnymy zakladamy Komitetu u spravakh Kinematohrafii pry RNK SRSR № 912. 09.XII.1939 r. Kopiiia // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka v Poltavi. 1981–1992.
16. Zaiava Kareievoi O.P. do Kyivskoho Sovbezu. 9.XII.1938 r. Kopiiia // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka v Poltavi. 1981–1992.
17. Dovidka Kyivskoho Inzhenerno-Budivelnoho Instytutu Narkombudu № 2155. 5 serpnia 1946 r. Oryhinal // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka u Poltavi. 1981–1992.
18. Tymchasove svidotstvo na prozhyvannia № 1186/2113 Viddilennia Tsentralnoho raionu Kyivskoi Miskoi roboche-selianskoi militsii. Oryhinal // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka v Poltavi. 1981–1992.
19. Kvytantsiia № 6896. 6.XII.1959 r. Oryhinal // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka v Poltavi. 1981–1992.
20. Dovidka № 2530. 10.XII.1958 r. Oryhinal // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka v Poltavi. 1981–1992.
21. Svidotstvo II-YaR № 014241, Kvytantsiia № 6896. 6.XII.1959 r. Oryhinal // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka v Poltavi. 1981–1992.
22. Svidotstvo pro smert N. H. Sharhei № 1584. 12 chervnia 1978 r. Kopiiia // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka v Poltavi. 1981–1992.
23. Posvidchennia Rady kyivskoi shkoly № 50. 17 chervnia 1925 r. Kopiiia // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka v Poltavi. 1981–1992.

24. Tymchasove posvidchennia KKhTI № 8/465. 19.IV.1934 r. Kopiiia // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka v Poltavi. 1981–1992.
25. Dyplom KKhTI № 379. 26 lystopada 1936 r. Kopiiia // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka v Poltavi. 1981–1992.
26. Vypys iz nakazu po Kyivskomu Khimiko-Tekhnolohichnomu Instytutu № 41. 15/IV.1934 r. Kopiiia // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka v Poltavi. 1981–1992.
27. Dovidka № 1099-005. 14 liutoho 1936 r. Kopiiia // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka v Poltavi. 1981–1992
28. Dovidka Spilky Naukovykh Robitnykiv m. Kyieva № 4/s. 11/VI.1936 r. Kopiiia // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka v Poltavi. 1981–1992.
29. Dovidka № 15. 19/IX.1937 r. Kopiiia // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka v Poltavi. 1981–1992.
30. Dovidka Instytutu Khimii b/n. 5/X-45 r. Kopiiia // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka v Poltavi. 1981–1992.
31. Evakuatsiinyi lystok Instytutu Khimii AN URSR № 860. 9 lypnia 1941 r. Kopiiia // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka v Poltavi. 1981–1992.
32. Arbeitskarte / robocha kartka № 80291 N. Sharhei. Kopiiia // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka v Poltavi. 1981–1992.
33. Dovidka Spilky Naukovykh Robitnykiv m. Kyieva b/n. 16/X.43 r. Kopiiia // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka v Poltavi. 1981–1992.
34. Dovidka KDU № 47. 7/IV/1947 r. Kopiiia // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka v Poltavi. 1981–1992.
35. Dovidka NDIKM b/n. 3/VI.1968 r. Kopiiia // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka v Poltavi. 1981–1992.
36. Trudova knyzhka N. H. Sharhei. Vypysy // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka v Poltavi. 1981–1992.
37. Avtobiohrafiiia Sharhei Niny Hnativny. 5/IV.1955 r. Kopiiia // Osobystyi arkhiv A. V. Datsenka v Poltavi. 1981–1992.
38. DAPO. F. r-8828. Op.1. Spr. 11. Ark. 11–12. Kopiiia.
39. Lyst N. H. Sharhei na imia Vitse-prezydenta AN URSR H. S. Pysarenka. 8 kvitnia 1977 r. Kopiiia // Osobystyi arkhiv rodyny A. V. Datsenka v Poltavi. 1981–1992.

Пистоленко И.А. Елена Гиберман (Кареева), Нина Шаргей и их влияние на изменения в биографии Ю.В. Кондратюка (А.И. Шаргея): на основе анализа архивных документов

Статья посвящена теме возвращения в историю науки и техники настоящего имени Ю.В. Кондратюка (А.И. Шаргея) – украинского ученого, одного из пионеров теории космонавтики, а также изобретателя, инженера в области строительства зернохранилищ, электровторов и ветроэнергетики. Анализируются обстоятельства, которые поставили ученого перед необходимостью взять имя другого человека и им подписывать свои научные и инженерные разработки. На основе сведений из не введенных ранее в научный оборот архивных документов рассматриваются факты биографии и роль, которую сыграли в этом процессе и в раскрытии тайны смены имени близкие Юрия Кондратюка (Александра Шаргея) Е.П. Гиберман (Кареева) и Н.И. Шаргей.

Ключевые слова: история, наука, техника, космонавтика, ветроэнергетика, зернохранилище, Ю. Кондратюк (А. Шаргей), биография, Е. Гиберман (Кареева), Н. Шаргей.

Pistolenco I.O. Olena Giberman (Kareyeva), Nina Shargey and their impact on changes in Yu.V. Kondratyuk's (O.G. Sharhey's) biography: based on analysis of archival documents

The article is devoted to the theme of returning to the history of science and technology of the real name of the Ukrainian scientist, one of the pioneers of the theory of astronautics, as well as an

inventor, engineer in the construction of grain storage facilities, elevators and wind power Yu.V. Kondratyuk (O.G. Shargey). The circumstances that put the scientist before the need to take the name of another person and to sign his scientific and engineering developments are analyzed. On the basis of information from archival documents not yet entered into scientific circulation, the facts of the biography and the role played by O.P. Giberman (Kareyeva) and N.G. Shargey in this process and in the disclosure of the secret of the name change by Yury Kondratyuk (Olexander Shargey) are considered.

Keywords: *history, science, technology, astronautics, wind power, grain storage, Yu. Kondratyuk (O. Shargey), biography, O. Giberman (Kareyeva), N. Shargey.*

УДК 929.5: 531

Радогуз С. А., Скляр В. М.

ДИРЕКТОРИ (РЕКТОРИ) ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. – ПЛЕЯДА ВИЗНАЧНИХ УЧНІВ ТА СОРАТНИКІВ ПРОФЕСОРА В. Л. КІРПІЧОВА

У статті висвітлено організаційну діяльність учнів та послідовників першого директора ХПТІ та КПІ професора В. Л. Кірічова. З'ясовано внесок ученого у підготовку професорсько-викладацьких та управлінських кадрів для вищої технічної школи. Вказано на принципи, якими він керувався при їхньому підборі. Встановлено масштабність впливу діяльності вченого на загальний поступ технічної освіти і науки у другій половині ХІХ – початку ХХ ст.

Ключові слова: *В. Л. Кірічов, Харківський практичний технологічний інститут, Київський політехнічний інститут, історія науки, біографістика, інженерна освіта.*

Професор В.Л. Кірічов є одним із яскравих світочів вищої технічної освіти і науки другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Саме він своєю наполегливою працею сформулював основні засади інженерної освіти, організував та очолив перші технічні виші у Наддніпрянській Україні – Харківський практичний технологічний інститут (ХПТІ, нині НТУ «ХПІ») та Київський політехнічний інститут (КПІ, у наш час НТУУ «КПІ» ім. І. Сікорського). Тож його організаторська робота посідає чільне місце в поступі технічної освіти і науки.

У науковій літературі існує значна кількість публікацій, у яких згадується ім'я професора В.Л. Кірічова. Однак певний аналіз його наукової та організаційної діяльності знайшов відображення лише в невеликій кількості робіт, основний загальний із яких має обмежений, фрагментарний характер і розкриває окремі аспекти діяльності вченого. Треба зазначити, що більшу частину доробку присвячено ювілейним датам, що відповідно вплинуло на характер публікацій. Група робіт, де б окреслювався життєвий шлях ученого тривалий час залишалася малочисленною і загалом була окреслена працями І.М. Ганицького [1], О.О. Радцига [2] та О.О. Чеканова [3]. Разом з тим, постать професора В.Л. Кірічова є досить масштабною, щоб залишатися осторонь наукових студій з історії науки і техніки. Зрештою у 2017 р. одним з авторів було виконано комплексне дисертаційне дослідження присвячене організаційній та науково-